

ALD

Sandra Schouten

Als kunstenaar en procesproever werk ik in de zorg. Zowel in projecten met bewoners en cliënten als in onderzoek dat ik doe in organisaties naar de invloed van het systeem op de mensen die erin werken en leven.

En soms komt het samen...

zoals in de zomer van 2017 toen ik Artist-In-Residence was en artistiek onderzoek deed naar het thuisgevoel van de bewoners in een woonzorgcentrum in Eindhoven, wat uitmondde in een serie sociale interventies.

Steeds weer loop ik aan tegen het contrast tussen mijn wereld als kunstenaar (waarin ruimte voor vrijheid en experiment belangrijk is) en de wereld van de zorgprofessionals (die te maken hebben met tijdsdruk, regels en protocollen) waardoor we langs elkaar heen werken en elkaar niet altijd kunnen begrijpen en versterken in de samenwerking.

Hoe zou het zijn als we nauwer bij elkaar betrokken raken en elkaar daardoor ook meer kunnen inspireren?

Het onderzoek

Hiervoor doe ik onderzoek naar zintuiglijke en theatrale werkwijzen: om de afstand tussen de wereld van de kunst en de zorg te overbruggen. Wat brengt ons dichter bij elkaar?

Dit onderzoek ik samen met drie zorg-professionals tijdens de 'mee-werk-weken', waarin ik letterlijk naast iemand sta en alles doe wat zij doet. De professionals zijn: een activiteitenbegeleider en kunstzinnig therapeut in een verpleeghuis, een zorg-manager in een organisatie voor mensen met een verstandelijke beperking en een wijkverpleegkundige in een zelfsturend team.

Om een radicaal andere werkwijze uit te proberen wil ik de ander worden: zien wat zij ziet, doen wat zij doet en ervaren en begrijpen hoe dit voelt en werkt. Mijn eigen ideeën, voorkeur en weerstand laat ik thuis. Zo schoon en leeg mogelijk kom ik 's morgens binnen en kijk ik naar haar en haar werk. Niet om een oordeel te vormen, maar om echt zicht te krijgen op wat ze doet en hoe ze het doet, waar ze vastloopt en wat haar energie oplevert. Om dit fysiek in mijn lichaam te voelen. Door letterlijk alles te doen wat zij doet en ruimte te laten voor wat er dan gebeurt hoop ik haar op een ander niveau te kunnen begrijpen. Ik groei gedurende de week langzaam in haar werk en uiteindelijk kan ik naast haar staan en haar plaats innemen. Zo voerde ik samen met de zorg-manager een voortgangsgesprek met een van de woonbegeleiders en haar teamleider waarin ik, naarmate het gesprek vorderde, er steeds meer insprong, vragen stelde en suggesties deed.

Na afloop bevestigde de zorgmanager dat dit passend was in het gesprek en dat bepaalde vragen een sterke aanvulling waren op haar eigen manier van kijken en omgaan met medewerkers.

Voormalig hoogleraar psychologie en zinging Hans Alma benoemt het belang van een relatie aangaan waarin je iets van jezelf herkent en dat je tegelijkertijd erkent als waardevol in zichzelf; iets wat niet verandert of beïnvloed hoeft te worden. Blijf niet altijd in het stuk dat je goed kent en waar je je veilig voelt, maar stijg boven jezelf uit door uit je comfortzone te stappen en te reflecteren op belangrijke vraagstukken. Verbeelding kan daarbij helpen om een brug te slaan tussen jou en de ander en daarmee creëert dit een opening voor verbondenheid.

IN DEZE WERKWIJZE GEBRUIK IK EEN THEATRALE TEKST
VAN PETER HANDKE ALS VERTREK PUNT:

SPEEL HET SPEL...

Speel het spel.

Breng je werk in gevaar.

Wees niet de hoofdpersoon.

Zoek de confrontatie.

Maar doe het onopzettelijk.

Vermijd bijbedoelingen.

Verzwijg niet.

Wees week en sterk.

Wees slim, steek je nek uit en veracht de overwinning.

Kijk niet toe, bewijs niets, maar blijf met alle tegenwoordigheid van geest open voor tekens.

Laat je ogen zien, laat de anderen erin kijken, zorg voor ruimte en beschouw ieder in zijn eigen perspectief.

Beslis alleen met hartstocht.

Misluk rustig.

Neem vooral de tijd en bewandel zijpaden.

Laat je afleiden.

Neem om het zo te zeggen vakantie.

Houd je niet doof voor geen boom voor geen water.

Trek jezelf terug in jezelf als je daar zin in hebt en gun je de zon.

Vergeet de mensen in je naaste omgeving, verstevig je banden met onbekenden, buig je over bijzaken, wijk uit naar de verlatenheid, vermoord het noodlotdrama, veracht het ongeluk, analyseer het conflict.

Neem je eigen kleur aan tot je in je gelijk staat en het ruisen van de bladeren zoet wordt.

Loop stilzwijgend langs de dorpen.

IK VOLG JE

Samen betekenis geven

Door het spelelement ervaar ik een zekere lichtheid in de handelingen. De veelheid aan informatie die daarbij komt verdwijnt naar de achtergrond, waardoor ik er ook bewust in kan stappen. Ik richt mij op het zo precies mogelijk nadoen en meedoen en laat de betekenis van de handeling pas later binnen komen. Zo kan ik in het spel blijven en mijn theatrale en zintuiglijke ervaringen laten indalen voordat mijn analytische hersenhelft het overneemt. Hierdoor ben ik zelf onderdeel van de ervaring en handeling en kan ik de kritische vragensteller in mij parkeren. Dit levert andersoortige informatie op: lichamelijke én relationele kennis. Kennis die ik goed kan gebruiken om de relatie tussen mij en de ander verder inhoud te geven.

Door mijn liefde voor het theater weet ik dat het uitvergroten en herhalen van bepaalde handelingen, uitspraken of details de onontkoombaarheid en de essentie van het werk – zowel de goede als de lastige stukken – ook echt zichtbaar maken. Wat zichtbaar is bestaat. En wat bestaat, daar moet je je toe verhouden. Wat weer een nieuwe serie handelingen uitlokt. En zo ontstaat er vanzelf ‘natuurlijk’ gedrag.

Door er niet van een afstandje naar te kijken, maar het samen te creëren raken we verbonden. Vanuit die verbondenheid kan ik beter aanvoelen en snappen waar bepaalde handelingen of gedragskeuzes vandaan komen. Zo word ik minder de ander, de vreemde. Dat wat haar raakt wordt automatisch een onderdeel van mij, in deze werkwijze.

De Zuid-Afrikaanse dichter en journalist Antjie Krog noemt dit interverbondenheid. Een ontdekking die zij deed naar aanleiding van het verslagleggen van haar bevindingen ten tijde van de waarheids- en verzoeningscommissies. Voorbij aan het individualisme dat zij jarenlang zo gekoesterd had drong zich uiteindelijk de conclusie bij haar op dat we niet zonder elkaar kunnen bestaan en dat we daardoor ook medeverantwoordelijk zijn voor waar de ander is en wat voor gedrag hij of zij vertoont.

Psychiater en schrijver Dirk de Wachter benadrukt dat de verbondenheid die de mens eigenlijk zoekt en nodig heeft in de wereld om zin en betekenis aan zijn leven te kunnen geven, naar de achtergrond aan het verdwijnen is in deze ‘ikkige wereld’. Hierdoor kan de aandacht voor de ander in de verdrukking raken, wat uiteindelijk schadelijk is voor jezelf, want niemand kan zonder de ander. Het ligt misschien niet altijd voor de hand, maar we moeten die stap wel blijven maken.

PRAKTIJK

VOORBEELDEN

IK BEN DE TIJD

Voor de bewoners in het verpleeghuis gaat de tijd (te) langzaam, staat de tijd bijna stil, terwijl de activiteitenbegeleider en kunstzinnig therapeut worstelt met genoeg tijd hebben om haar werk goed te kunnen doen. Voor de bewoners zijn er herinneringen en nu, maar geen of weinig toekomst. Zij geeft met hen vorm aan een groot scala: van tijdverdrijf tot zingeving, van bingo tot het laten herleven van waardevolle herinneringen door die samen met een bewoner te tekenen. Door het telkens heen en weer schakelen verdwijnt er tijd en kostbare energie. Kun je tijd maken, vinden, laten bewegen of verdwijnen, loslaten, verliezen of vloeibaar laten worden? Dat onderzoeken we door volledig in het werk op te gaan en de verschillende sensaties die dit oproept in ons lichaam te ervaren: ik voel spanning, angst, irritatie, verveling, vluchtigheid, verwondering, ontroering, diepe concentratie, onbegrip en vermoeidheid.

Haar vak vraagt structuur, empathie, zorgvuldigheid, servicegerichtheid, creativiteit, geduld en een groot gevoel voor de beperkingen van medemenselijkheid. Wanneer ben je zelf aan de beurt en wanneer de ander? We praten over het doen van goed werk. Wat is daar voor nodig? Ze bereidt zich graag gedegen voor, wat lastig is als je telkens wordt onderbroken. Hoe hou je je eigen tijd vast? Uiteindelijk biedt de interventie die we na de 'mee-werkweek' doen nieuwe inzichten. Dat wat ik met haar in een week heb gedaan, organiseren we nu in een dag tussen haar en een zorgmedewerker die qua manier van werken op haar lijkt. Als activiteitenbegeleider en kunstzinnig therapeut gaat ze een hele dag op in zorgtaken, protocollen en werkdruk. Haar zorgcollega heeft ook een groot verantwoordelijkheidsgevoel om dingen op te pakken en perfect uit te voeren. De tijd wordt even letterlijk uitgeschakeld doordat ze om hygiënische redenen geen horloge om mag (terwijl dit haar houvast is). Het kijken in de spiegel van de ander en hoe die met haar taken, tijdsdruk en kwaliteitseisen omgaat, maakt veel zichtbaar en biedt tegelijkertijd een gesprekspartner om mee door te praten. Mooie bijkomstigheid is dat het ook de drempel tussen zorg en welzijn in het verpleeghuis verlaagt. Al is het maar tussen twee mensen voor wie de ander nooit meer als een vreemde gezien kan worden.

WAT MAG ER NIET GEZIEN OF GEZEGD WORDEN

Tijdens een Regio-overleg met een stuk of twintig collega-zorgmanagers doemt het thema 'samen apart' op. Alle managers hebben een gezamenlijke doelstelling om bij te dragen aan de kwaliteit van het leven van hun cliënten en medewerkers en hebben tegelijkertijd een eigen toko/winkel waar ze verantwoordelijk voor zijn. De sfeer op het overleg is gesloten, er wordt veel informatie verstrekt, mensen verdwijnen achter hun tablet of laptop. Wanneer iemand om hulp vraagt bij een beloningsvraagstuk blijft het stil. Wanneer de directeur een wezenlijk probleem aankaart krijgt hij geen steun. De woorden die in het overleg gebruikt worden komen kaal over. Ze bevatten geen emoties of kwetsbaarheden en zeker geen 'samen'. Ook de zorgmanager waar ik mee mee-werk voelt zich vaak buiten het team staan.

Als reactie hierop besluiten we te onderzoeken of we een teamontwikkelingsessie kunnen opzetten die vanuit een theaterale en zintuiglijke manier ruimte maakt om de drempel te verlagen, kwetsbaarheid te kunnen delen en die in te kunnen zetten om meer en anders te gaan samenwerken. We richten een gezamenlijke expositie in rondom het thema 'samen apart', waar ieder zijn expositiestuk persoonlijk toelicht. Ik doe een theaterale performance over vastzitten in het organisatiesysteem en welk ongemak dan voelbaar wordt; we schrijven, wisselen uit, mediteren over welke vraag de kwetsbaarheid in je leiderschap het beste naar voren brengt en hoe je die in kunt zetten tijdens de theaterale dialoog. We eindigen met een afsluitend gesprek in het donker dat met smaakbommetjes beïnvloed wordt.

De middag roept veel op. Er worden zorgen en kwetsbaarheden gedeeld, er wordt gespeeld en er wordt intens ongemak ervaren. Er is meer verbinding vanwege ongeziene stukken die nu benoemd zijn (zoals waar de zorgmanagers 's nachts van wakker liggen) en waar aan verder gewerkt kan worden. De ander komt in zicht. Tegelijkertijd vinden de meeste mensen het lastig om te benoemen wat ze uit de middag meenemen. Daar is meer tijd voor nodig. Om dat te laten doorwerken. En om dat te delen.

LUISTEREN IS OOK HELPEN

In een van de huisbezoeken ontmoeten we een oudere dame die het grootste deel van haar dag op haar bank doorbrengt. Ze heeft een aantal wonden die het lastiger maken om te lopen, maar dat blijkt niet de reden dat haar leven zich op enkele vierkante meters afspeelt. De wijkverpleegkundige ziet een vrouw die nog de wereld in zou kunnen. Ze onderzoekt waar er mogelijkheden zijn om haar te prikkelen om haar comfortzone te verlaten. Ik volg haar. Het is zomer, buiten lonkt. Voor de vrouw blijkt een bezoekje aan de kapper of de maandelijkse gezamenlijke lunch in het appartementencomplex wel genoeg.

We raken in de war en in gesprek over wat goede zorg is. Eigenlijk gaat het gesprek ook over onszelf. We laten de ondernemende kant in onszelf voorop staan en denken aan een duwtje, een oud warm contact dat wellicht nieuw leven ingeblazen kan worden, of over deelname aan een kunstproject. De vrouw wijst alle ideeën af.

Pas wanneer we in de deelbijeenkomst met de andere zorgprofessionals het gebied tussen je comfortzone en het ongemak onderzoeken voelen we letterlijk in het naspelen van de casus hoe het is om de ander te zijn op wie we onze ideeën geprojecteerd hebben. Het ongemak trekt alle sluiers weg en biedt ruimte om de ander te laten zijn wie zij werkelijk is.

- 1 LEEG WORDEN/ 'SCHOON' ZIJN (MIJN EIGEN VORKEUR, IDEEËN EN WEERSTAND LAAT IK THUIS).
- 2 NIET DENKEN (MAAR DOEN/ERVAREN).
- 3 VERWACHTINGEN LOSLATEN.
- 4 BEGINNEN.
 - 4a Kom een kwartiertje eerder om aan elkaar en het proces te wennen.
 - 4b Stel je open en doe wat de ander doet/jou toevertrouwt, ook als je bang bent of weerstand voelt.
 - 4c Kijk zonder oordeel naar wat de ander doet en hoe de ander in elkaar zit. Je brengt wel altijd jezelf mee. Wees je daar bewust van.
- 5 KIJKEN WAT ER RAAKT.
 - 5a Wat zie je?
 - 5b Wat voel je?
 - 5c Hoe kom je in het perspectief van de ander?
 - 5d Hoe handel je vanuit het perspectief van de ander?
- 6 VRAGEN STELLEN OVER WAT JE GEZIEN HEBT.
- 7 CHECKEN OF WAT JE GEZIEN HEBT KLOPT IN DE OGEN VAN DE ANDER.
- 8 SAMEN BETEKENIS GEVEN AAN WAT RAAKT.
- 9 WAT RAAKT VERBINDEN MET BELANGRIJKE THEMA'S.
- 10 EXPLOREREN/FANTASEREN OVER WAT JE DAARMEE KUNT. SPEELSE & LUDIEKE INTERVENTIES VERZINNEN.

Helemaal aan het einde van de rit exposeer ik tijdens de Dutch Design Week mijn onderzoek in het woonzorgcentrum waar ik ooit Artist-in-Residence was. Ik bied een serie dagelijkse ontmoetingen aan in een installatie met een gespreksbankje. Er zijn drie verschillende vormen van ontmoetingen: een citaatgesprek over relaties en hoe mensen naar de ander kijken; een zintuigproef die gaat over je open stellen en durven vertrouwen op de ander. Terwijl je geblinddoekt bent; en een gesprek op basis van impertinente vragen waarbij de ander bepaalt waar je je aan bloot zal geven.

De laatste vorm is verrassend populair. Net als bij de 'mee-werk-weken' slaat het de aanloopfase van elkaar ontmoeten en leren kennen min of meer over en spring je

Wanneer wij als zorgprofessional en kunstenaar ieder uit onze eigen comfortzone durven te stappen en elkaar vanuit oprechte nieuwsgierigheid kunnen ontmoeten in een nieuwe theatrale werkelijkheid waarin we tijdelijk het echte werk samen doen, kunnen er waardevolle nieuwe inzichten over elkaars werk ontstaan. De hierdoor ontstane verbondenheid schept mogelijkheden voor een samenwerking die ruimte biedt om goed werk te kunnen doen; door alle betrokkenen vanuit het volledig gezien worden; en je plek innemen.

samen in

Als de context, de oprechtheid en de benadering kloppen, dan ontstaat ook hier een intense verbondenheid door het delen van de intieme stukken uit je leven en zal je daarna nooit meer als vreemden tegenover elkaar staan...

het diepe

INSPIRATIEBRONNEN

- Alma, H. (2005). *De parabel van de blinden*. Uitgeverij SWP
- Handke, P. (1981). *Over de dorpen*.
- Krog, A. (2018) *Moderne Mensen zijn verstopt door de modder van de beschaving*. *Filosofiemagazine* (4)
- Wachter, D. de. (2019). *De kunst van het ongelukkig zijn*. Uitgeverij Lannoo Campus
- Wit, R. de. (2019) *Afhankelijkheidsverklaring*. Uitgeverij Atlas Contact

Utrecht, 2020

Redactie: Bart van Rosmalen, Peter Rombouts en Hanke Drop

Eindredactie: Hanke Drop

Vormgeving: Anton Feddema, www.afeddema.nl

Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU), Lectoraat Kunst en Professionalisering

de kunst van **HKU** nieuwe verbindingen
nieuwe toepassingen

Alles in deze uitgave is bedoeld voor toepassing in alle onderwijstypen en onderwijssituaties.

Experimenten, missers en successen graag delen met de redactie en/of de auteur(s)